

INTRODUCCIÓ

Reorientant la seguretat des del feminisme

ICIP

Institut Català Internacional per la Pau

La noció de «seguretat» és molt complexa. Pot ser entesa com a política pública, com a sensació personal, com a producte de compra-venda o com a ideal inassolible. Com a política, la seguretat té diversos nivells: local i global, nacional i internacional; i es vehicula des de diferents esferes: personal i comunitària, simbòlica i material. La seva provisió en cadascun dels àmbits és majoritàriament estato-cèntrica, i sovint respon als interessos geopolítics i econòmics del moment.

El desplegament de la seguretat que històricament ha sigut més preeminent és el lligat a la sobirania, la integritat territorial i l'ordre públic. Els Estats fan una ponderació dels riscos enfront les amenaces externes i internes i persegueixen la seva protecció a través de l'increment del propi domini polític. Mitjançant marcs que en gran mesura són reactius, punitius, de control social i d'actuació armada, és freqüent que es forci una sinonímia entre seguretat i «defensa nacional» o entre seguretat i «presència de cossos policials i militars» a la vida pública. La seva definició acostuma a ser, per tant, de caire bel·ligerant.

Actualment el món viu diverses crisis simultànies: una «crisi humanitària» en relació a la gestió de les polítiques migratòries, d'acollida i asil; una «crisi climàtica» per raó de l'escalfament global causat per l'activitat humana; una «crisi sociosanitària» i econòmica derivada de la pandèmia de la COVID-19; i les crisis governamentals que, malgrat ser una constant, estan sent combustible per a la polarització emocional i violenta. Tots aquests fenòmens tenen grans conseqüències directes en la sostenibilitat de la vida mateixa; és a dir, constitueixen grans reptes per a la seguretat

del conjunt del planeta. Tanmateix, l'acció política en nom de la seguretat està resultant limitada per prevenir-les i gestionar-les.

A tall d'exemple, el 2019 la despesa militar mundial va créixer fins els 1.917 bilions de dòlars, segons les dades de l'Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)¹. Aquesta xifra representa el major increment anual de l'última dècada. El desenvolupament i adquisició de més armes, la creació de noves forces de seguretat militaritzades i la potenciació d'una cooperació militar, és una tendència pràcticament mundial. Tanmateix, aquestes inversions es demostren ineficients quan no atenen les causes dels conflictes ni apunten a la seva transformació. Paradoxalment, sovint reforcen la cultura de la violència que pretenen reduir i obliden allò central: atendre els habitants. Aquesta inclinació al servei del poder i no de la vida s'allunya de desplegar un sistema de salvaguarda de la seguretat humana com a eix principal i raó d'Estat.

“ Amb aquest monogràfic volem contribuir a la definició d'una seguretat que tingui com a responsabilitat directa la gestió de les vulnerabilitats humanes i (re)conèixer les aportacions del feminisme ”

Si bé cada regió, país i localitat pateix guerres, violències i conflictes que mereixen una anàlisi particular, la complexitat és un escenari comú que fa més visibles les contradiccions, limitacions i greuges dels models de seguretat actuals. Anem veient, però, com de les esquerdes sorgeixen sovint oportunitats que ens forcen a aprofundir en el debat sobre la conveniència de canvis sistèmics. De fet, que el concepte de seguretat tingui múltiples arestes facilita la seva reinterpretació. Si bé no hi ha un panorama massa favorable al desplegament de models que posin les necessitats de les persones i les comunitats al centre, emergeixen amb força moviments, com el feminisme, que assenyalen les febleses de les estructures i estàndards actuals amb l'objectiu de transformar-los. És per això que des de l'ICIP considerem que, entre el

simplisme i l'idealisme, hi ha lloc per a noves estratègies i que és oportú revitalitzar algunes de les potencialitats latents.

Amb aquest monogràfic de la revista Per la Pau volem contribuir a la definició d'una seguretat que tingui com a responsabilitat directa la gestió de les vulnerabilitats humanes. La nostra proposta és la de (re)conèixer les aportacions concretes que fa el feminisme al camp de la seguretat, perquè creiem que són indispensables per redirigir l'ambigüitat del terme i revertir les limitacions de les actuals polítiques públiques de seguretat.

Així, en les següents pàgines assenyalarem alguns dels reptes que afronta la seguretat des d'una òptica feminista. D'una banda, fem referència a diversos condicionants que estructurin simultàniament la quotidianitat, defineixen la vulnerabilitat humana i configuren la (in)seguretat: el patriarcat i l'heteronormativitat, el racisme i el colonialisme, el militarisme i l'imperialisme, i el capitalisme i l'extractivisme. D'altra banda, però, intentem defugir d'un pla merament reactiu. Més enllà de l'anàlisi crítica, expressem una intencionalitat propositiva que, en conjunt, té com a horitzó la reversió dels desequilibris i danys que provoquen aquestes forces quan es nodreixen d'accions de discriminació i de relacions de dominació-submissió. D'aquesta manera, a banda d'identificar els punts dèbils i les zones grises de les estructures actuals, presentem propostes per superar-les.

Per seguir el fil teòric de totes les propostes que s'exposen al llarg de les pàgines, cal també tenir present que en alguns articles es concep la seguretat com una condició prèvia per a la llibertat i l'exercici real dels drets, mentre que d'altres la interpreten com una conseqüència quotidiana personal o col·lectiva quan tots els drets -socials, culturals, econòmics, civils i polítics- s'han garantit. Tots els punts de vista, però, coincideixen en una qüestió elemental: el problema de fons és que la reivindicació d'unes noves polítiques de seguretat, de caire pacifista i basades en drets humans, mai ha estat prou sòlida. Això contrasta amb l'amenaça actual que la seguretat pública s'expandeixi a costa d'excloure molts drets bàsics i, fins i tot, criminalitzar els mateixos drets humans. Però, qui llegeix aquestes línies pot preguntar-se: per què l'ICIP, una institució que treballa per la pau, es preocupa per la seguretat? Des de l'any 2020 hem iniciat una línia de treball que vol aglutinar tota proposta alternativa, especialment

feminista, perquè creiem que és important trobar maneres de desbinaritzar la pau i la seguretat, fent-les no antagonistes, transcendint el binomi de gènere que considera que la pau és femenina i la seguretat masculina, i que la pau és expansiva i la seguretat restrictiva. No defensem una substitució narrativa de la pau per la seguretat, sinó el bastiment d'una seguretat que assumeixi estratègies de noviolència i tingui com a aspiració genuïna la pau. En definitiva, considerem que el desenvolupament d'una seguretat amb òptica feminista passa per la construcció d'iniciatives i estructures pacifistes.

“ El desenvolupament d'una seguretat amb òptica feminista passa per la construcció d'iniciatives i estructures pacifistes ”

D'altra banda, volem puntualitzar que l'elaboració d'aquest monogràfic ha evidenciat dos desafiaments estratègics imminents: la necessitat d'articular pensaments i accions en base a un nou model de seguretat, i la urgència de diversificar-ne les veus –o d'escoltar-ne d'altres–. En primer lloc, si bé en aquest número ens centrem en les principals aportacions del feminisme, també volem contribuir a facilitar el diàleg entre diferents propostes i actories que delineen finalitats comunes de canvi. Són diverses i complementàries les corrents i visions que, afins al pacifisme i l'ecologisme, proposen un paradigma de seguretat radicalment diferent a l'hegemònic. Des de la diversitat, pensem que és imprescindible construir un espai d'incidència comú que ens apropiï a la possibilitat de diàleg amb les estructures actuals i a la finalitat compartida de concebre un nou model de seguretat.

En segon lloc, la predominança de la literatura anglosaxona en els estudis feministes de la seguretat suposa una gran limitació de base. Un enfocament feminista de la seguretat ha de donar suport a la diversitat de metodologies existents i garantir un rol protagonista a les persones i grups més coneixedors i afectats per les violències, per no perpetuar la narrativa hegemònica que sentència la seva exclusió. Tothom hauria de poder ser subjecte amb possibilitat d'agència. Amb aquest ànim d'apropar-nos a una

diversitat contextual i disciplinària, el present número ha comptat amb la col·laboració de vuit dones amb destacades trajectòries.

El monogràfic obre amb un article de la investigadora Nora Miralles que ofereix un recorregut per la noció política de seguretat des de finals del segle XX. L'autora reflexiona sobre les visions crítiques amb el model predominant i assenyala els principals aspectes que el feminisme ha aportat a l'hora d'entendre i abordar la seguretat. A més, identifica algunes de les preguntes troncal que guiaran l'enfocament de la resta d'articles: Qui decideix què és una amenaça contra la nostra existència? En base a què? I, sobretot, com fer-hi front?

En el següent article, Marissa Conway es pregunta com podem garantir una seguretat nacional que superi l'optimització del poder com a finalitat i el militarisme i la dissuasió com a mitjans. Per donar-hi resposta, presenta l'«ètica de la cura» com a marc per examinar les dinàmiques de poder que es manifesten entre persones, comunitats i Estats, i com la Política Exterior Feminista pot esdevenir una estructura per revertir-les.

Per la seva banda, Ana Velasco aporta una reflexió crítica sobre el recent vintè aniversari de l'Agenda de Dones, Pau i Seguretat, nascuda amb l'aprovació de la resolució 1325 del Consell de Seguretat de l'ONU. La investigadora es pregunta per què l'agenda no ha suposat un canvi de paradigma sobre com s'entén i procura la seguretat i si encara hi ha marges per assolir-ho. Assenyala com la violència com a camp d'estudi i la seguretat com a gestió política han estat històricament impermeables a la importància de l'anàlisi de gènere. El gènere -entès com un dels elements estructurals que categoritza i jerarquitzava les relacions humanes-, pot apropar-nos a conèixer les causes i conseqüències de les violències. Així, Swati Parashar exposa en el seu article com una anàlisi generitzada de les guerres ens permet entendre i qüestionar els rols socialment assignats a homes i dones i indagar en la relació actual entre masculinitat i militarisme.

“ Repensar la seguretat en clau feminista presenta un important desafiament teòric i pràctic. Socialment continuen sent força desconegudes les contribucions que pot fer el feminisme per transformar problemes i injustícies socials ”

Seguidament, Carme Colomina ens presenta com Europa ha militaritzat la seva política. La periodista destaca com s'estan expandint polítiques de seguretat que es construeixen contra les persones, i poders d'estat que actuen -en nom de la seguretat- contra els individus que els qüestionen. Com fer front, aleshores, a la imposició d'agendes polítiques fonamentades en la proliferació de la por, la retallada de drets i l'estigmatització d'alteritats? És potser la transversalitat de les revoltes actuals una oportunitat per redefinir la seguretat des de la cura i la protecció?

Per transformar la política de seguretat actual, Pinar Bilgin subratlla com a repte pendent el desafiament de l'eurocentrisme i l'anàlisi de l'empremta colonial, especialment enquistada en el sistema econòmic capitalista. La seva aportació gira entorn al que anomena un "pensament postcolonial" i argumenta la necessitat i el deure d'adoptar polítiques de responsabilitat i compromís basades en l'autoreflexió d'Europa. Defensa que aquesta òptica permetrà entendre la seva complicitat actual en la causa i manteniment de conflictes violents d'arreu del món i facilitarà la identificació de les solucions possibles.

Finalment, Shamim Meer i l'organització WoMin African Alliance exemplifiquen en el darrer article la relació entre explotació de terres colonials i inseguretat comunitària. Des d'una concepció ecofeminista posen de manifest com les dones i la natura són qui majoritàriament suporten els costos del sistema econòmic, caracteritzat per l'extractivisme. Per aquest motiu, la seva aposta particular és que només unes polítiques econòmiques de caire pacífic i sostenible poden garantir una seguretat.

Com a complement als articles centrals, la revista inclou una entrevista a la reconeguda filòsofa feminista Judith Butler. Crítica amb les estructures de poder, en aquesta entrevista reflexiona sobre els límits i oportunitats dels conceptes de seguretat, llibertat i noviolència, i sobre la creixent vulnerabilitat en temps de pandèmia mundial.

En darrer terme, s'inclouen un seguit de recomanacions de llibres, informes, projectes i referències a seminaris en línia que busquen ampliar el coneixement i el debat sobre la seguretat feminista.

“ Hem de creure en el potencial de models de seguretat compartida: menys antagonistes, més cooperatius i intercomunitaris, on les xarxes de suport i d'acompanyament i les relacions de cura mútua facin de la interdependència una virtut ”

De tot aquest entramat de qüestions que exposem, podem deduir que repensar la seguretat en clau feminista presenta un important desafiament teòric i pràctic. Ja d'inici, el feminisme té avui en dia moltes connotacions en l'imaginari col·lectiu, moltes de les quals suposen una tergiversació de les seves fites més bàsiques. Si bé en els darrers anys hi ha hagut molts avenços quant a la igualtat entre dones i homes i la promoció de drets sexuals i reproductius, socialment continuen sent força desconegudes les contribucions que pot fer el feminisme per transformar problemes i injustícies socials. Els estereotips vers els reclams de les dones sovint cauen en narratives de victimització i paternalisme. Gran part dels espais on hi participen són eminentment consultius o paral·lels i no tenen garantia d'influència en la presa de decisions. No hi ha hagut un canvi substantiu d'enfocament, ja que més aviat s'han afegit estructures simbòliques, d'integració i no d'inclusió. Cal superar una transcendència de l'essencialisme de certes categories, com la de dona, i apostar per nous mètodes reflexius i d'incidència, de piràmide invertida. Aquest monogràfic també

pretén ser una eina reflexiva en aquest sentit.

Per tot l'exposat, a continuació es presenta un cos teòric-pràctic que posa fil a l'agulla a nombrosos fulls de ruta. Tots ells assenyalen la seguretat com a valor. Defensem no només la seva dimensió objectiva -física i psíquica- condicionada a les diferents dinàmiques de violència, sinó també la seva dimensió perceptiva. Entenem que des d'una òptica feminista l'ideal de seguretat hauria de reconèixer l'existència d'una vulnerabilitat innata i d'una vulnerabilitat construïda. D'una banda, som éssers inevitablement vulnerables perquè vivim en interdependència. Aquest fet implica que, com a individus, hem de creure en el potencial de models de seguretat compartida: menys antagonistes, més cooperatius i intercomunitaris, on les xarxes de suport i d'acompanyament i les relacions de cura mútua facin de la interdependència una virtut. D'altra banda, però, s'ha de distingir d'aquelles vulnerabilitats que per relacions o situacions de poder desigual construeixen privilegis i provoquen desemparament. És aquí on les persones i els col·lectius tenen un grau de vulnerabilitat que canvia amb el context. D'això s'infereix que les persones són, més aviat, vulnerabilitzades (o es troben en situació de vulnerabilitat) en lloc de ser vulnerables i, per tant, recau en l'Estat la responsabilitat i el deure d'assumir una finalitat de justícia social que les transformi mitjançant una redistribució de recursos socioeconòmics. Advoquem per polítiques de seguretat i pressupostos que estiguin al servei del benestar de les persones, i no a l'inrevés.

1. Dades de despesa militar del SIPRI.

Fotografia: ICIP